

Egy méltatlanul elfelejtett Eötvös-rokon, Rosti Pál

SZABÓ Z.

E-mail: geo.szabozoltan@gmail.com

Szabó, Z.: Pál Rosti, an unfairly forgotten relative of Roland Eötvös

Régóta izgat, hogyan lehetséges, hogy valaki minden családi hagyomány és társadalmi elvárás ellenére a természettudományok olyan fanatikus kutatójává váljék, mint Eötvös Loránd. Utóbbi időkben egyre több emberi jellemzőről derül ki a genetikai meghatározottság. Az Eötvös-ösök több generáción keresztül a császári és királyi adminisztrációban jeleskedtek és semmilyen különösebb érdeklődést nem mutattak a természettudományok iránt, nem beszélve a Lorándra jellemző kalandvágyról és turistáskodásról. Anyai ágon kutakodva viszont rábukantam anyai nagybátyjára, Rosti Pálra, akinek nem szokványos életútja alapján feltételezhető, hogy a természet-

tudományokra és a kalandokra érzékenyítő géneket hordozott (1. ábra).

Rosti Pál Békés megyei, nemzeti liberális beállítottságú nemesi család sarja, a családnak Csabacsüd környékén voltak földbirtokai. Apja, Rosty Albert Békés megyei főjegyző, majd alispán a közteherviselés programjának szellemében lemondott nemesi adómentességéről és korát megelőzve jobbjágyaival örökváltási szerződést kötött. Nagypapa, szintén Rosty Pál és annak féltestvére, Rosty János belekeveredett a Martinovics-féle összeesküvésbe. A nagypapát felmentették, testvérét azonban 3 év börtönre ítélték.

A fiatal, alig 18 éves, ifjú Rosti Pál 1848 novemberében belépett és vitézül harcolt a Károlyi-huszárezredben. Valószínűleg ekkoriban mondott le nevének nemesi „y” végződéséről. A szabadságharc bukása után a várható megtorlás elől sógora, Trefort Ágoston segítségével Münchenbe menekült, ahol beiratkozott az egyetem természettudományi karára, hogy vegytant tanuljon. Egyetemi tanulmányait kisebb megszakításokkal 4 év alatt fejezi be, majd hazatérve a pesti egyetemen folytat további földrajzi és néprajzi tanulmányokat. Ekkor már tudatosan készül későbbi, abban az időben egzotikusnak számító utazására. A felkészülés részeként 1854 végén Párizsba utazik, hogy fotografiai ismereteket szerezzen eljövendő úti élményeinek megörökítése céljából. A műtermekben divatos kollódiumos nedveslemez-eljárással szemben a természetben könnyebben alkalmazható viaszolt papírnegatív eljárást sajátította el, melynek során a papírnegatívot előre el lehetett készíteni, és az előhívást sem kellett azonnal elvégezni. Az eljárás hátránya azonban, hogy hosszú, a fényviszonyoktól függően akár tíz-tizenöt perces expozíciót igényelt, ezért aztán Rosti felvételein nincsenek mozgásban levő tárgyak és alakok. Fotografiai tanulmányai közben fél évet utazgat Angliában, majd 1856 augusztusában az Egyesült Államokba utazik, ahol többek között meglátogatta a Niagara-

1. ábra. Rosti Pál (1830–1874)

vízesést is. Az Államokból 1857 januárjában nagyrészt Alexander von Humboldt 1799–1804 között bejárt útvonalát követve Havannába utazik, majd Venezuela közbeiktatásával Mexikóba, ahol sok egyéb kalandja mellett megmászta a Popocatepetl 5452 m magas csúcsát, sőt egy éjszakát is eltöltött a vulkán 1500 m átmérőjű kráterében. Két esztendei utazgatás után tért vissza Európába, nevezetesen fotográfiai ismereteinek forrásához Párizsba.

Több hónapos párizsi tartózkodása alatt utazási élményeiről – legújabb ismereteink szerint – öt gyakorlatilag azonos fényképalbumot állított össze. 1858. november 1-jén Berlinbe utazott, hogy albumának első példányát átadja a porosz királyi udvarban, a 90 éve ellenére teljes szellemi frissességben élő világhírű természettudósnak, Alexander von Humboldt bárónak. Rosti ugyanis még úti felkészülése során meglátogatta az idős tudóst, aki hasznos tapasztalatokkal és ajánlólevelekkel látta el, melyek igencsak hasznosnak bizonyultak utazása során. Természetes volt tehát, hogy bekötött fényképgyűjteményének első példányát neki vitte ajándékba. Humboldt érzelmekkel eltelve szemlélte a felvételeket. A felidézett élményekért és az albumért cserébe az idős tudós átadott Rostinak egy színezett képet, amely őt a dolgozószobájában ülve ábrázolja. A képet az alábbi dedikációval látta el: *Az érdemdús művészetbarátnak, az irányomban oly meleg jóakarattal viseltető magyar utazónak, Rosti Pálnak, bensőséges köszönettel ajánlja a beteg Alexander Humboldt 1858. november 1-én, Berlinben.*

Rosti – hazatérte után – albumának második példányát a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A múzeum igazgatójának, Kubinyi Ágostonnak címzett kísérőlevelében az alábbiakat írta: *...több évi utazásomból hazámba visszatérve kötelességemnek tartom annak eredményét amennyire tőlem telik hasznossá tenni, ... Midőn ezen fényképi gyűjteményemet a nemzeti múzeumnak, mint oly intézetnek nyújtom át, mely a tudomány minden ágának terjesztésére alapított, s a közönségnek nyitva áll: azon reménnyel kecsegtetem magam, hogy ezen óhajomásomnak a legcél-szerűbben feleltem meg. Jelenleg azon kéréssel fordulok igazgató úrhoz, hogy ezen fényképi gyűjteményemet, mint őszinte szívből tett honfias ajánlatomat a magyar nemzeti múzeum számára elfogadni kegyeskedjék.* A Nemzeti Múzeumnak ajándékozott albumát a Nemzeti Casinóban is bemutatta, melyről a Vasárnapi Újság is beszámolt.

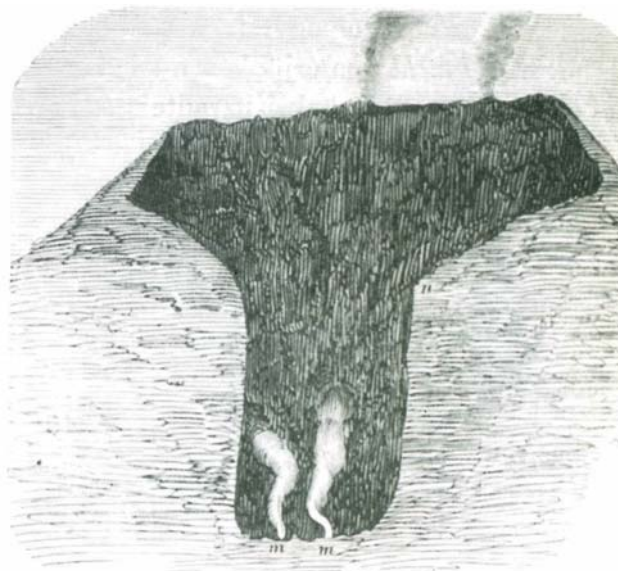
Egy-egy további albumot nővéreinek, Rosty Ilonának, Rosty Annának, illetve Rosty Ágnesnek, Eötvös Loránd édesanyjának ajándékozott. Az album lapozgatása és nagybátyjának élvezetes stílusban előadott beszámolója a meglátogatott országokban átélt kalandjairól és az ott uralkodó társadalmi viszonyokról minden bizonnyal megragadta az akkor 10 év körüli gyermek Loránd fantáziáját. Ezek az élmények az anyai ágon örökölt gének mellett döntő szerepet játszhattak a gyermek természet iránti érdeklődésének és fiatal felnőtt korában megnyilvánuló kalandvágyának kialakulásában.

Rosti a Magyarhoni Földtani Társulat 1859. február 28-án tartott szakülésén is beszámolt céljairól és utazásáról:

1854-ik év december havában hazámat elhagytam, hogy messze földekre vándoroljak. Földadatommá tettem s kötelességemnek tartám utazásomat – amennyire tőlem kitelik – hazám hasznára fordítani. El nem mulaszték egy alkalmat sem, hogy a magyarnak nevét, országa hol- s miképp létét ne híreszteljem, el nem mulaszték egy alkalmat sem, hogy oly tapasztalásokat, s ismereteket szerezzek, melyek egykor hazámnak s honfitársaimnak hasznára váljanak. E célból tanultam meg Párizsban a fényképészetet (photographiát) és a módot, azt utazás közben használni, mert meg voltam győződve, hogy a földismeret terjesztésére hathatós eszköz alig létezik, mint ha a különböző éghajlatok s vidékek hív rajzai által az egyes tájak, valamint az ezekben található városok, építmények, romok, növényzetek, stb. különös jelleméről helyes nézeteket terjesztenek. Vándorlásaim fő feladatának tekintém tehát az ily képeknek fényképészet útján való előállítását.

Bár könyvét a szélesebb olvasóközönségnek szánta, szakmai megjegyzéseit a *Toldaléknak* nevezett függelékben közli, pl. Mexikó bányászatáról. Az előadóülésen beszámolt egyik legizgalmasabb kalandjáról, a Popocatepetl megmászásáról is, ahogyan könyvében írja:

Tizenegy óra lehetett, midőn elhagytuk a ranchot az indus bányászok s a felügyelők szerencsekívánatai között. Csakhamar átléptük a növényzet határát, mely itt rögtön megszakad. Az erdőn s gyepen túl, vulkáni homok-buczkák, mely repedések és hasadások, vörös porfir-sziklákkal véget vetnek – látszólag legalább – a szerves életnek. A vulkáni hamu fekete s igen finom, a járás benne igen terhes és fárasztó ... Egy óra volt, midőn a hó határára értünk. ... ottjártamkor, télnék idején a hó felső rétege már több hetes, sőt hónapos; délben, midőn a nap szinte függélyesen ejti rá sugarait, fölszínén kissé megolvad, hanem délutáni 2-3 óra tájban már újra fagyni kezd, úgy hogy az egész orom ilyenkor nem többé hó, hanem fölötte síkos, meredek, jégkúpot képez. Az indusok, mint macskák, másznak fel rajta, de

2. ábra

nekem, ki a jég hátán nem nagy hős vagyok, ez nem kis bajomba került. A jegen s havon tett első lépésem következménye az volt, hogy végig estem, mi a szegény légsúlymérő s hőmérő életébe került....

Öt óra volt, midőn a töbör szélére értünk. Ez első pillantra meglepően nagyszerű, szinte borzalmat gerjesztő látvány. ... Alakja nem kerekded, hanem tojásdad, nagyobb tengelye kelet–nyugati, kisebb tengelye pedig éjszak–déli irányú. ... A töbörbe érve, úgy találtam, hogy falai nem összehajlók, hanem szétválók, úgy hogy a nyílás tágul, nem pedig szűkül s a hatalmas sziklatömegek tetőzet gyanánt csüngnek felette. ... A töbör felső karimája az indusok állítása szerint 10 000 láb s megkerülésére egy napi idő kell. ... Több helyt a töbör szélső karimáján sziklarepedésekből vízgőz tódul ki, de aránylag kis mennyiségben, csekély feszítőerővel s minden zaj nélkül. (2. ábra) ... A meredek sziklafalak miatt a töbör fenekére lehetetlen másképp jutni, mint kötéllal leereszkedve. ... A leeresztett kötélen hossza 300 láb, az indusok ehhez kötözve, ereszkednek alá, nagy bottal kezökben, hogy a himbálózó kötélen a falhoz ne ütődjenek. A töbör feneké egyenetlen ... helyenkint meleg, mint a mérsékleten fűtött kemence; a vulkáni hamu, homok s kénvirágok között szétszórva vagy egy egymásra halmozottan oszlopokat, gúlákat képezve kisebb-nagyobb szikladarabok hevernek; ezek tetején és zugaiban hó s befagyott pocsolylák láthatók. Kerek nyílásokból – melyek átmérője ¼-1 láb – kénecs-savval vegyült vízgőz tódul ki nagy erővel s olyféle zúgással, mint midőn az érkező gőzös sokáig fogva tartott s dologra szorított gőzét szabadon ereszt. Más nyílásokból s repedésekből tiszta kén-gőz vagy kénkövengáz özőlik. Termőkén minden hasadéokban találkozik, főleg az említett kén-gőz források körül. Az indusok e termő-kénnel áthatott szikladarabokat (nagyreszt porfir-conglomerátokat) fesztítő vasakkal lehasogatják, bórzsákokban a malacatéval¹ felhúzzák, aztán hátukon a töbör karimájáig czipelik s onnan a hó hátán lecsúsztatják. E helyről aztán a „rancho de Assuffre”-ba hordják a ként, a hol beolvasztják. E munka egyébiránt a Popocatepetl töbörében csak időszakonként, 4-5 hónapig tartó, azután ismét várni kell, míg új kénrétegek képződnek.

Az éjszakát a bányászok tanyáján töltötte, amelyet a töbör felső részén, a föléje hajló sziklák védelmében alakítottak ki. A nagy magasság miatt nagyon bágyadtnak és levertnek érezte magát, egy hóból készített csésze tea után felöltöttem téli ruhámat, vastag plaidemet a földre, azaz a sziklára terítettem, fejem alá kódarabot gördítettem rá pedig összehajtott kendőmet vánkoslul, s így szivarra gyújtva egy darabig egészen jól éreztem magamat. ... Soha éj oly hosszúnak nem rémlett, soha a hajnalt sóvárgóbban nem vártam! de a ragyogó csillagok fejem fölött a sötétkék, tiszta ég boltozatján nem akartak mozogni, mintha csak oda lettek volna szögezve! Ha néhány perczre el is szunynyadtam, a szédülés, a rémes álmok csakhamar újra felriasztottak. De másrészt a lég páratlan tisztasága, az eddig nem láttam fényben s nagyságban ragyogó csillagok tűn-

döklése, elszigeteltségem itt oly messze a földtől, a felhők felett s mintegy a léghen, a nagy csend, melyet csak olykor-olykor szakított félbe a leomló s a töbör mélyébe zuhanó szikladarabok² robaja, vagy a nagy erővel kitóduló gőz zúgása: mindez szinte elfeledteté velem éji szállásom kellemetlenségeit s veszélyeit s egész életemre eltörölhetetlen emléket hagyott hátra lelkemben.

Rosti fotói különleges alkotások, miként fotográfusi pályafutása sem mindennapos. Jól választott, amikor Párizsba ment, hogy ott elsajátítsa a fényírás tudományát: majd egy évszázadig Párizs volt a fényképezés központja, innen indult világhódító útjára Daguerre találmánya. Hevesy Iván, *A magyar fotóművészet története* c. munkájában így vélekedik Rostiról: jó tanítót választhatott Párizsban, de benne is jó képességek lakoztak. Úti képei, valamennyi az 1850-es évek második feléből, a fototechnika világviszonylatban is legmagasabb színvonalát árulják el ... Tájékepei csodálatosan levegősek ... mondhatnánk úgy is: Rosti Pál első megvalósítója volt a plein air fényképezésnek.

A szakirodalom a legelső magyar fotóamatőrök között tartja számon. Képeinek megformáltsága, technikai kivitelezése – a fényképezés feltalálása után alig 17 évvel – azt mutatja, hogy művészi és technikai értelemben korának legjobbjai közé tartozott. Nagyon tudatosan tanult meg fényképezni azért, hogy természettudományos, földrajzi megfigyeléseit, leírásait képekkel illusztrálja, hogy azok a hazai közönség okulását szolgálják. Sajnos sem utazása előtről, sem későbből nem készített soha többé képet.

Rosti Pál fényképei több szempontból is unikális értéként szolgálnak a magyar fotótörténet számára. Sem Mexikóban, sem Venezuelában, sem Kubában nem készítettek Rosti előtt olyan tudományos célú, leíró jellegű tájfotókat, melyekből teljességgel hiányzott az üzleti érdek vagy a műkedvelő művészi szándék. A fotók készítését mostoha viszonyok, szélsőséges meteorológiai körülmények nehezítették, no meg az, hogy hihetetlenül nagy, 35×42 cm-es negatív méretű fényképezőgépet kellett hurcolnia, felállítania, kezelnie. A fényképek mérete nem egységes. Ebből arra következtethetünk, hogy a jelenlegi képméreteknél nagyobbak voltak az eredeti papírnegatívok, s az azokról készült azonos méretű kontakt másolatok. Ezeket az albumba kerülésük előtt, feltehetően kompozíciós vagy egyéb okokból egyenként vágták meg. Abban is biztosak lehetünk, hogy az ismert kópiákat egy időben és egy kéz készítette.

Elfogultság nélkül állíthatjuk: Rosti eredeti fotográfiái meghoznák a világhírt neki és a korai magyar fényképezésnek egyaránt, ha képei megfelelő hírveréssel, jól előkészítve megjelenének kiállítóterem falain, fotótörténeti albumokban, önálló kiadványokban.

Miután az albumok elkészültek, Rosti szorgalmasan dolgozott megfigyelései, élményei nyomtatásban történő

¹ Hengerkereskes emelőszerkezet

² „A töbör széléről folytonosan nagy kövek, egész sziklák válnak le, s ezer meg ezer darabra zúzódáva, nagy robajjal zuhanak le a mélységbe. Ezek miatt nem lehet a töbörben meghálni, hol nem volna oly hideg, és sok bányásznak okozták már halálát e lezuhanó szirtek.”

megjelenítésén. A legfontosabb probléma azonban még megoldásra várt: az eredeti fotókból könyvnyomtatáshoz felhasználható illusztrációkat kellett készíteni, mivel a korabeli nyomdatechnika még nem volt képes tónusos képet nyomtatni. Ezért a szerzőnek keresnie kellett egy litográfust, aki – nagy munkával – az eredeti fotók alapján árajzolja kőre az általa látottakat. Több grafikust, litográfust is kipróbált, végül Klette (Keleti) Gusztáv mellett döntött, akit korábról ismert, mint az ifjú Eötvös Loránd házitanóját. Klette munkához látott: a fényképek alapján szabad kézzel árajzolta a litográfiai kőre a kép legfőbb elemeit, majd Rosti szóbeli instrukciói alapján embereket, állatokat rajzolt a képekbe, az előterekbe staffázsfigurákat, belógó faágakat tett, s a képek arányait úgy módosította, hogy a lényegesnek ítélt részletek nagyobb figyelmet kaphassanak.

Az album végül Klette (Keleti) Gusztáv és egy-két más litográfus képes illusztrációival egyetemben *Úti emlékezetek Amerikából* címmel 1861-ben nyomtatásban is megjelent: *Nővéremnek Báró Eötvös Józsefné született Rosti Ágnesnek testvéri szeretettel ajánlva*. Könyvének előszavában a következőket írja: *Európától az „Alma” nevű francia csavargózósön Havre de Grace kikötőjében 1856. aug. 4-dikén elbúcsúzáván, amerikai utazásomat az észak-amerikai államokkal kezdém meg, hol mindössze hét hónapot töltöttem. De miután ott nem annyira a természet szépsége köti le figyelmünket, mint inkább az európaiaktól egészen elütő társadalmi viszonyok, politikai intézmények s fejlemények gerjesztik érdekünket, ez utóbbiak taglalgatására pedig aránylag rövid ott-mulatásomat elégségesnek nem tartottam: czélszerűbbnek véltem hallgatni inkább, semmint hogy elhamarkodott ítéletekre, egyoldalú felfogásra, vagy másoktól elsajátított nézetekre építve, tán hibás, ferde fogalmak, hiányos tudósítások szószólója legyek. (Ajánlom mai újságírók figyelmébe!)*

Úti emlékezeteim leírását eszerint csak Észak-Amerika déliebb részeivel kezdem. Korántsem élek azon képzelődésben, hogy munkám a kellő mértéket megüsse: tollat fogtam mégis, hogy hazai irodalmunknak e szakmában hiányát, csekély tehetségem szerint, némiképen fedezni segítsen. Tudományos tárgyalásokkal, vagy mélyebb bűvárkódásokkal, melyek czélszerűbben szakkönyvekben foglalnak helyet, szíves olvasóimat nem fárasztom – legfőlegb egyes jegyzetekben s a toldalékban terjeszkedtem e térre; másrészt nem is bocsátkoztam hajmeresztő kalandok, vagy más eféle episodok leírásába, mert óvakodtam az elbeszélő utazót regényhőssé alakítani. Minden törekvésem abban összpontosult, hogy azon benyomásokat, melyeket rám vidékek, növényzetek, emberek s ezek társas viszonyai s a t. gyakoroltak, minél elevenebb s természet-hívebb színekkel lefesthessem s ily úton honfitársaimnak a tapasztaltakról lehető legtisztább fogalmakat a valóságnak híven megfelelő képeket s tudósításokat nyújthassak.

Célkitűzésének megfelelően sikerült megfigyeléseiről és kalandjairól egy érdekesítően érdekes kötetet összeállítania. A bőség zavarával küszködve tudunk csak válogatni az érdekesebbnél érdekesebb részletek között, hogy

Templom-járat Habanában.

3. ábra

bemutassuk az alig 30 éves szerző páratlanul éleslátású megfigyeléseit. Álljon itt elsőként egy havannai vasárnap leírása:

A vasárnap a külföldinek legérdekesebb nap mert idegen-szerű jelenetekkel s eredeti képekkel bővelkedik. ... A templomjárás 6–9 óráig tart; a szegényebbek, vagy közelebb lakók gyalog jönnek, az asszonyokat mindig egy kis szerezcseny vagy szerezcsenyő nyomon követi, felgöngyölt szőnyeggel s kis székekkel hóna alatt; az előkelő hölgyek volantéban (hintóban) jönnek, többnyire fekete selyembe öltözködve, de hajadon fővel s gazdag fekete csipkefátyollal (3. ábra). A tágas templomokban nincsenek padok, mint nálunk, se székek, mint Franciaországban. Először is tehát a kis szerezcseny jó be s kis szőnyegét a földre teríti, utána az asszony valamennyi gyermekével s letérdel, a mise bizonyos részeinél azonban egész kényelemmel le is ül, szőnyegét egyébiránt el nem hagyja. Ez valóban festői egy jelenet, főleg, minthogy e helyen minden rang- és fajkülönbség megszűnik, az előkelő hölgy gazdag csipkéivel, a kis mulattnő egyszerű, könnyű (mindig kivágott) nyári öltönyében, fején többnyire veres vagy fehér kendővel, a szerezcseny rabszolganő, úrnője ócska ruháiban (de ma legalább tisztán), kinek hol tetszik, kinek hol éppen hely jut, minden rend és osztályozás nélkül, összevevőre térdelnek vagy ülnek a földön. A nők szinte kizárólag a templom közepét foglalják el, a férfiak köröskörül állnak, vagy térdelnek s tisztességesen, ájtatosan kísérik az isteni-tiszteletet. De a mise végével, a fiatalabbak legalább, az ajtók elé helyezkednek leány-szemlére, s megvallom, hogy ilyenkor nem egy bájos

szem csillogását, s a volanteba szálltakor nem egy csinos lábacskát volt alkalmam láthatni. ... az orgona szólal meg, de nem zeng ám templomi himnusokat vagy ájtatos praeludiumokat, hanem a legismertebb olaszoperák magán- vagy kardalait, polonaiseket s ezek feletti változatokat stb.

A mise után a férfiak számára legfőbb attrakció a kakasviadal: *Érdekes egy látvány, nem annyira a kakasok, mint a nézők miatt, kik a harc folyamát példátlan szenvedéllyel kísérik, arczuk eltorzul, szemök kidüled s vad tüsszel villog, egész testük remeg, - mindenki ordít, hadonáz s dörömböl. ... A belépti díj 2-4 réal, de mindenki hozhat vívó kakast, s ekkor nem fizet. Míg a választmány s a bíróság a kakasokat megméri mert - különös megegyezés kivételével - a küzdőknek súlyra és sarkantyújuk nagyságára nézve egyenlőknek kell lenni, míg a kakasok sarkantyúit késsel meghegyezik, gazdáik mint a bolondok futkosnak fel s alá a vívőkörben s fogadásokat ajánlanak a nézőknek. ... A fogadási összeg olykor tetemes, 1 dollártól egész 1 unciáig. ... Láttam egyszer, hogy ily szenvedélytől felbőszített ember 10 unciát, tehát majdnem 350 frtot ajánlott vívó kakasára és szinte kétségbeesett, hogy senkisem akarta elfogadni. ... Egyébiránt a kakasviadal nem csupán a köznép szenvedélye. főrangú urak is részt vesznek benne. A riñaderóban minden rangkülönbség megszűnt s az aristokratia legbüszkébb tagja tartózkodás nélkül fogad és társalog a nép legaljával - hanem a riñadero köréből kiérve, vége az ismeretségnek.*

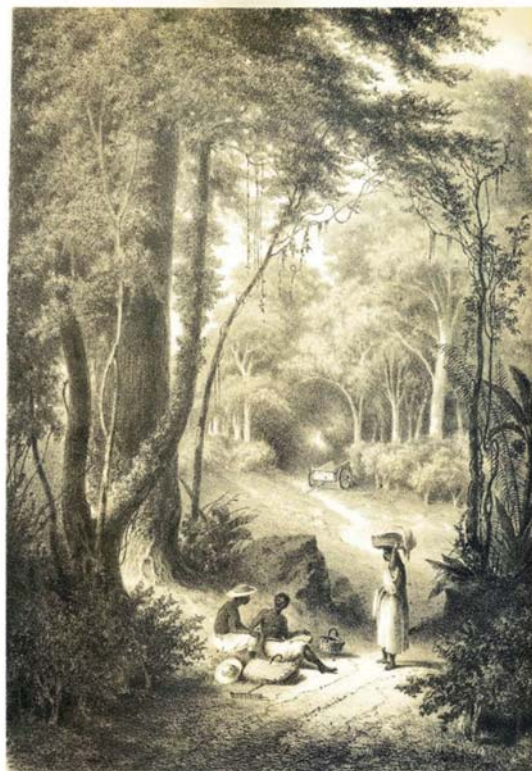
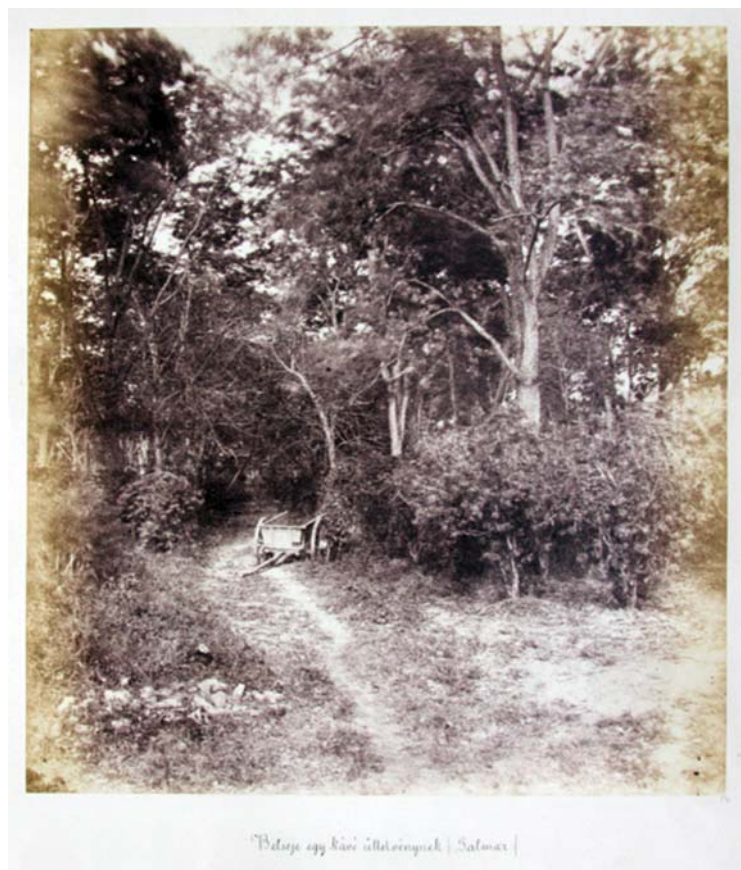
Kubából némi Karib-tengeri kalandozás után Venezuelába utazott egy rendszeresen közlekedő brit gőzös fedélzetén. A nyári hőség elől menekülve Caracas magas fekvése enyhébb klímával kecsegtetett. Venezuelai kalandjai közül két képpárt szeretnénk bemutatni. Ez jó alkalom arra, hogy felhívjuk a figyelmet az eredeti fénykép, és az arról készült művészi metszet közötti különbségre: hogyan lesz az egyszerű tájképből romantikus alkotás. A távoli, fekete mészkőből felépített hegyekben (4. ábra) két barlangot szeretett volna felkeresni, a szélesebb sziklafalból nyíló cseppkőbarlangot és a hegyesebb sziklafalban magasan

megbúvó kvarc „kristályüreget”. Ez utóbbi különösen izgatta, mert ilyet még nem látott, és kísérői szerint „tündéries”. Sok kérésbe, rábeszélésbe és buzdításba került, míg néhány helybeli urat rábírhattam, hogy más nap velem a barlangot meglátogassák. Gyönyörű hajnalra virradtunk május 12-dikén. A sziklák tövénél egyúttal tájképet is akartam készíteni ... Szerencsétlenségemre borulni kezdett és az egész társaság vitakozáshoz fogott, ... Azt állították, hogy esős időben fel nem juthatni a barlanghoz, miután az út meredek és síkos... Nagy nehezen rábeszélte a társaságot, hogy útnak induljanak természetesen lóháton. A falun kívül egy folyón kellett átkelniük. A Morros tövéhez érve azonban, ahol fényképezni akart, nagy zápor kerekedett, szó sem lehetett fényképezésről. Társaitól elszakadva egy kunyhóban meghúzódva várta az eső végét. Ahogy az eső enyhült, szamarát hajtójával és felszerelésével hátrahagyva lóra ült, hogy visszatérjen a faluba. *Mire a Guarico folyóhoz értem, ez még egyszer akkorára dagadott, mint mikor átjöttem rajta s a megáradt folyam sebesen rohant ... kiváltképp veszélyesek a fatörzsek, melyeket a rohanó ár nagy sebességgel ragad tova. A parthoz érve tehát kissé fontolóra vettem a dolgot, de nem látám fatörzseket, ... nekimentem a folyamnak. Lovam, mely csak nagy unszolásra s kemény velebánás után fogadta szavamat, hasig gázolt a vízben s minden jól ment, mígnem a túlsó parthoz már közel, tán gödörbe lépve, egyszerre alászülyedt, úgy hogy csak feje látszott ki, magam pedig mellig merültem. A ló kapálózni kezdett, s én attól tartva, hogy eldől, s magával ránt s befullaszt, tanácsosnak tartottam magára hagyni. Úszni kezdtem tehát ... eleinte szinte jól esett a fürdő s örültem a kalandnak, de midőn úszómesterségem legnagyobb erőfeszitésem daczára sem közelíthettem meg a partot, sőt ellenkezőleg mindig mélyebb s mélyebbre sodortattam, komolyan kezdtem találni magam is a tréfát, annál inkább, mert erőm már-már lankadozott, s egy pár itczét megittam már Guarico vizéből. De lelkem jelenlétét nem vesztettem s ez megmentett. ... Mintegy 50 ölnyi távolságban megpillantottam egy fát a víz medrében, ...*

SAN JUAN DE LOS MORROS.

4. ábra

5. ábra

e fába vettem most reményemet, minden erőmet összeszedtem, hogy elérjem. ... Lovam, melyet a víz még erősebben elsodort volt, a másik partra vergődött s most egy ideig farkas-szemet néztünk egymással, míg az új erőre kapván, az alacsony parton odább állt. A végül is szerencsésen végződött kaland miatt csak másnap, távolból tudta megörökíteni los Morros szikláit.

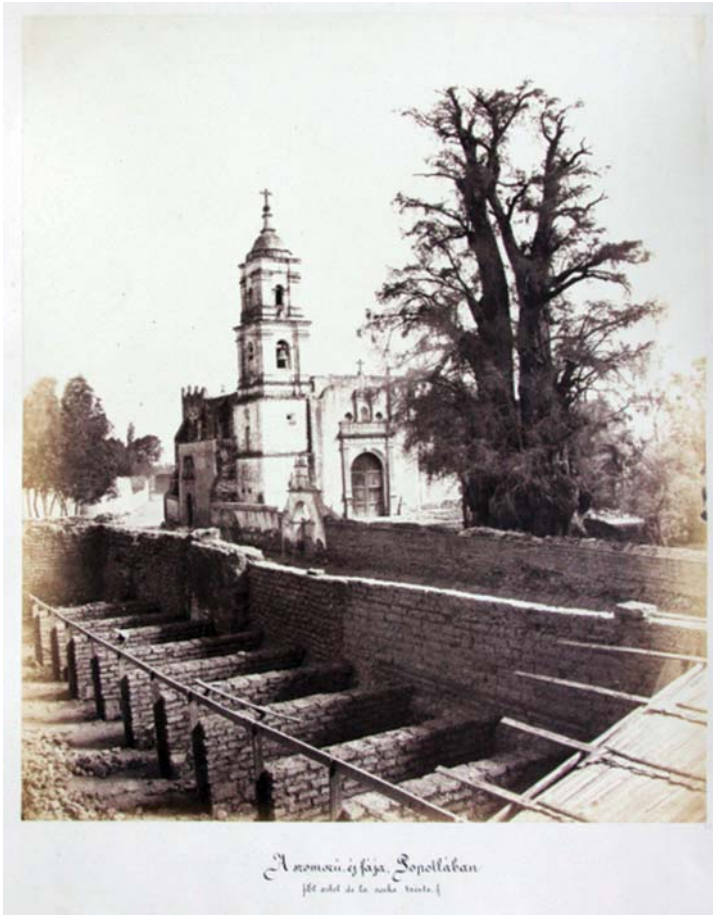
Venezuelában készített másik fényképe egy kávéültetvényt ábrázol (5. ábra). Mindenütt, amerre járt, érdeklődésének homlokterében állt a helyi gazdaság megfigyelése és leírása. Már Kubában megemlíti a kávé, Venezuelában egy Magyarországról elszármazott ültetvényes gazdaságában összehasonlíthatta a különböző művelési módszereket. Itt például banán közé ültetik a kávécserejéket, így a gyorsan növekvő banán árnyékot biztosít a fiatal cserejéknek. A fényképen látható kávécserejék előtti „üres” térség, valójában fiatal kávéültetvény, amely elfogadhatatlan a festőművész számára, ezért romantikus staffázst varázsolt az előtérbe.

Útjának következő állomása Mexikó. Megérkezésének leírása költői: *Mire július 28-án reggel a fődözetre mentem, szárazföld volt előttem, mely félhold-alakban terült el a látáhatáron. Északi részén a messze köd s felhők homályában roppant hegytömeg kékellett s fölötté Orizaba vulkán hó-takarta csúcsa fényes csillagként tündökölt a fölkelő nap első sugaraiban.*

A Mexikóba érkezőt sok minden emlékezteti Cortez idejére. Többek között a „szomorú éj fájának” legendája:

A fővárostól nyugatnak esik Popotla indus falucska: igénytelen temploma előtt egy ós fa áll, azon cédrusok egyike ... melyhez ... történelmi emlékek is kapcsolódnak. Cortez, t. i. mielőtt még Tenochtitlant végkép elfoglalta s a mexicóiakat teljesen legyőzte volna, látván elleneinek nagy erejét, saját hadainak lankadtságát s az élelmiszerek hiányát, tanácsosnak tartotta, hogy a fővárosból kivonúljon s e szándoka végrehajtására 1522. júl. 1-je éjjel választotta. Azon reménye, hogy ellene észre nem veszik, meghiusult: ébren voltak azok, megrohanták s hátráló seregeiben nagy pusztítást tettek. Cortez, ki az éj homályában mindent veszve gondolt, Popotlába menekült, s ott, mint a történet mondja, köre ült „egy vén fa mögé”, egész éjen át szomorkodva ügye bukásán s keserű könyvet ejtve elesett vagy elveszetteknek hitt bajtársaiért. Ezen Mexico történetében oly nevezetes éjt Cortez s a történetírók a „szomorú éjnek”, „la noche triste” nevezték, a fát pedig, melynek tövében ez éjszakát töltötte, maiglan a „szomorú éj fájának” nevezik ... E fa pedig a hagyomány szerint azon cédrus, mely a popotlai templom előtt látható. Mindent elkövettem, hogy ezen érdekes fának fényrajzát készíthessem, s ez sok fáradság után sikerült is (6. ábra).

A leírásból szimpátia érződik a „conquistadorok” iránt. Ebből arra következtethetünk, hogy a 19. század közepe táján még mindig élt az a felfogás, hogy az Azték birodalomban a sátán uralkodott. A conquistadorok állítása szerint a főtemplomban 136 000 emberáldozat koponyáját találták meg. Leírásában utal Juan de Torquemada ferences szerzetes kizárólag spanyol nyelven megjelent 17. századi

6. ábra

leírására, amikor a következőket írja: *A mi már magát Mexico városát illeti, ez a hatalmas Aztéc birodalom fővárosának Tenochtitlan-nak romjain épült. A régi épületeknek, fájdalom, még maradványai sem láthatók. A conquistadorok lerombolván a hír szerint hajdanta oly szép várost s elfoglalván az országot, haboztak, valjon fölépítsék-e a régi várost,*

vagy más helyet válasszanak az újonnan szerzett birodalom központjául. Végre elhatározá Cortez, hogy az új város ugyanott emelkedjék, a hol a régi állott: „mert – úgymond – minekutána ezen város az indusok idejében ura volt a szomszéd s egyéb városoknak; jogos, hogy a keresztények idején is az legyen; s minekutána a mi Urunk Istenünk ezen városban megbotránkozott az áldozatok s más egyéb bálványozások okából; legyen ugyan-e hely szolgálva is, hogy az ő szent neve dicsértessék s magasztaltassék itt inkább, mint földünk más részein”.

7. ábra

A Cortez idejében felépített városból a 19. századra már nem sok épület maradt fenn eredeti formájában. Az egyik, a legenda szerint legalább is, Cortez háza (7. ábra). Egy másik, a főtéren álló katedrális, melyet Cortez parancsára kezdtek el építeni, majd folyamatosan épült egészen 1667-ben történt felszenteléséig. Legrégibb része a lerombolt azték templom helyén, nagyrészt annak maradványaiból épült „sagrario”. Ennek a reneszánsz stílusú, arabeszkekkel és faragványokkal díszített déli kapuja a székesegyház legszébb része. A kapu „fényrajzát” a 8. ábrán mutatjuk be.

A nagyváros legfőbb problémája a lakosság ivóvízellátása volt: *Mexiconak nincsenek kútjai, mert a néhány lábnyra a föld színe alatt felbuggyanó víz sós, nem iható; az ivóvizet tehát messziről kell hozni. Tenochtitlannak már az aztékok idejében voltak vízvezetékei..., melyek égetett agyagcsövekben vezették a vizet a környező hegyekből. Ezek elpuszt-*

8. ábra

tultak, de a spanyolok némelyiket helyreállították például azt, amelyik a beleni kútból 90 lábnyi magas íveken nyugvó, 10 826 lábnyi hosszú nyílt csatornán hozza a vizet a városba. Ennek kútfeje az 1731-ben felépített Salto del

aqua, Rosti idejében az egyik legfontosabb látnivaló. *A Salto del aqua, kivált reggel s este kitűnő hely a mexicói nép tanulmányozására. A fő személy ott a vízfordó, aquador, ki majdnem akónyi cserép korsókban s bödönökben a vizet széthordja a házakhoz. A aquador nemcsak a vizet hozza a házhoz, de egyúttal az egész családnak megbizottja, a cselédségnek barátja. A házi asszony tőle kér tanácsot, ha új cselédet akar fogadni; a kisasszonyok az ő kezére vagy fülére bíznak bizonyos levélkék válaszait, melyeket ő nagy ügyességgel juttatott volt a szép senorita kezéhez: a szakácsné tőle tudja meg a legújabb eseményeket – mert az aquador mindenütt megfordul s mindent tud; egy darab sült vagy egy csésze csokoládé mindenkor is készen várja őt a konyhában. Az aquadort már öltönyéről is megismerheti: bőrkötő, bőrgallér s bőrsapka. ... A nagyobb vízedényeket a hátukon hordják, erős, széles szíjjal homlokukra kötve, onnan egyensúlyozásként szíjon kisebb korsó lóg le..., mint ez a mellékelt ábránkon látható (9. ábra).*

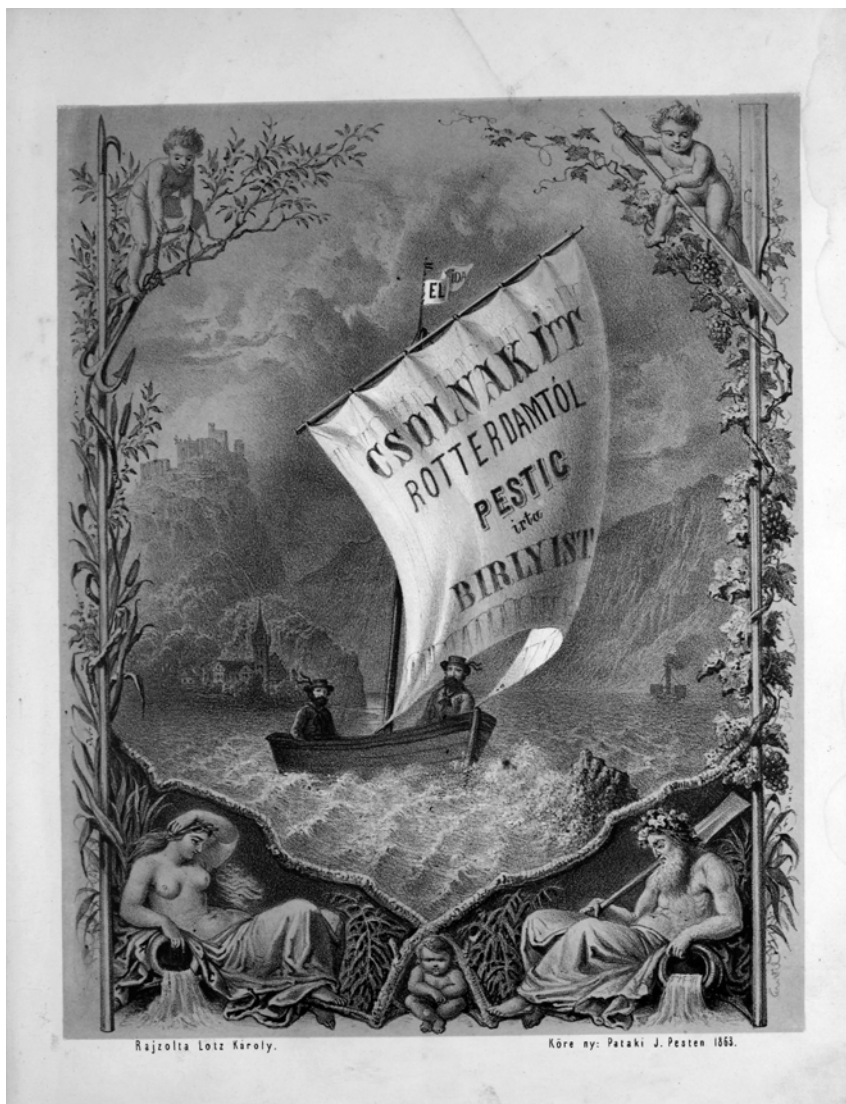
A nyomtatásban megjelent könyv, a hazatérte után tartott előadások és tudományos cikkek, valamint a *Hazánk s a Külföld* című folyóiratban megjelent tanulmányok meghozták Rostinak a megérdemelt elismerést: a Tudományos Akadémia Történelmi osztálya 1861-ben levelező tagjának választotta, és mint geográfus, néprajztudós és fotográfus került be a magyar tudománytörténetbe.

Rosti mindig nagy figyelmet fordított fizikai állapotának karbantartására. Ennek jó példája a Budapesti Hajósegylet megalapításával kapcsolatos tevékenysége. Európa kevés városa dicsekedhet akkora folyóval, mint a Duna, de *fővárosunk közönsége nem ismeri, vagy nélküli azon élvezetet, melyet szép vízen, regényes tájak közt a ladikázás*

9. ábra

10. ábra

nyújt s ifjúságunk a sportnak egy nemével, mely főleg Angliában oly nagy pártolásra talál, az evezéssel és vitorlázással még nem foglalkozik. – írja egy 1861-ben megjelent cikkében. Ezért báró Vécsey Józseffel, gróf Széchenyi Bélával, gróf Károlyi Gyulával közösen elhatározzák, hogy a Széchenyi István által egyszer már létrehozott, de megszűnt hajósegyletet újfent megpróbálják megalapítani és működtetni. A Budapesti Hajósegylet 1861. április 20-án tartott alakuló közgyűlésén Rostit megválasztották az egylet tollvívő pénztárnokának. Induláskor mindössze három ladijukuk volt. Rosti nem érte be a szép és veszély nélküli hajókázással. Rokonával, barátjával, hajósegyletbeli társával, Birly Istvánnal olyan vállalkozásba fogott, melyet még senki előttük nem teljesített. Egy Angliában vásárolt, Ellidának nevezett, kétevezős csónakot vásárolt, melyhez vitorla is tartozott. Rotterdamból indulva a Rajnán, majd a Majnán, a Lajos-csatornán és a Dunán Pestig eveztek. A sokszor emberfeletti kitartást igénylő kalandokon, az út során érintett helyeken végigkalauzolja az olvasót a Birly István által írt és illusztrált szép kötet, mely *Csolnak út*

Rotterdamtól Pestig címen *Barátomnak és utitársamnak, Rosti Pálnak* a kedélyesen együtt töltött jó és rossz napok emlékéül ajánlással 1863-ban jelent meg (10. ábra).

Rosti Pál nem kevésbé vonzódott a muzsikához, mint apja, Erkel Ferenc pártfogója. Kiválóan zongorázott, harmonikázott és fuvolázott. Széles körű tudással rendelkezett a zeneelmélet terén, igazi műértő volt. *Beethovennek alig volt nálunk lelkesültebb bámulója és alaposabb értője, mint ő* – írta a Vasárnapi Újság 1874-ben. Még a szülői házból ismerte Liszt Ferencet, akinek nagy rajongója volt. 1855-ben vált szorosabbá kapcsolatuk, mikor Rosti felkereste a zeneköltőt Weimarban. Liszt így írt erről a találkozásról közös barátjuknak: *egy rokonuk, Rosti Pál úr néhány napot töltött Weimarban, és igen kellemes benyomást tett rám. Több ajánlólevelet adtam neki Párisba. Ettől kezdve Rostit Liszt mellett találjuk minden magyarországi látogatásakor. Egyik szervezője azoknak a koncerteknek, melyek az akkor már világszerte ismert és elismert művészt visszavezetik Magyarországra. Nővérével, Rosty Ágnessel, Treforttal, Horváth Boldizsárral együtt talán ő tette a legtöbbet azért, hogy Lisztet kinevezzék a Zeneakadémia élére. Már 1869-ben felvetette Liszt hazahívását Andrássy Gyulának és Deák Ferencnek, de 1870. október 4-i Szekszárdról írt*

levelében, melyet kultuszminister sógorának, Eötvös Józsefnek címzett, már konkrét javaslatokkal állt elő: *Liszt itt van, se Rómába, se Weimarba nem mehet, nem akar menni, soha kedvezőbb perc nem mutatkozott őt állandóan megnyerni. ... Jól tudom, hogy te Liszt compositioit nem tartod jeleseknek, ... de tudom azt is, hogy Liszt nagy szellemét ismered, azt teljesen méltányolni tudod és belátod ama nagy behatást, melyet egy szellemdús férfiú mindig körére gyakorol. ... Hogy eszerint meg vagy győződve arról a haszonról és előnyről, mely Pestre, az országra háramlana, ha ott Liszt székelne! Egy ember, mint Liszt képes városunkat művészi tekintetben is hírre hozni. ... S alakulna egy pesti iskola, mint alakult volt egy weimari iskola. ... Arról tehát, hogy Liszt jelenléte itt mily előnyös volna, hiszen te is meg vagy győződve, szintúgy, mint én és barátai, kik most az összes sajtóban e kérdést pengetik... Egyszerűen, mint a felállítandó Országos Conservatorium főigazgatója. ... Már most jól tudom, hogy neked ehhez direct befolyásod nincs, nem lévén a Conservatorium a te reszortodban. Kérésém azért csak az, hogy az eszmét szintén felkarolni és a minisz-*

tériumban támogatni szíveskedjél. Ha te akarod, akkor lesz belőle valami, ha ellene vagy, vagy ha nem pártolod, akkor hiába minden törekvésünk, s mi elveszíténénk Lisztet, ki folyvást és büszkén vallja magát magyarnak, kit örömmel fogadna be bármely nemzet, ország.

Liszt mellett Richard Wagnerhez is személyes barátság fűzte. Wagner először 1863. július 23–28. között járt Magyarországon. A Nemzeti Színházban két hangversenyen mutattak be részleteket műveiből. Július 24-én délután a Pest-budai Csónakda Wagner tiszteletére majálist rendezett a Margit-szigeten. Csónakokon keltek át, és a tölgyek alatt annak rendje-módja szerint folyt a vigalom. Késő este, a lakoma végeztével vihar tört ki. Wagner Rostinak, a mulatság rendezőjének a csónakjába szállt, a nevezetes Ellidába, mellyel megtette az utat Rotterdamtól Pestig. Útitársuk volt még Bethlen Pálné grófnő és Zichy József gróf is, a későbbi fiumei kormányzó. Halljuk a szemtanút, gróf Bethlen Ödönt: *Az orkán vadul korbácsolta a Duna hullámait. Táncolva ugrált a habokon az Ellida, melyet a grófnő a szél ellen kormányzott, míg kalapját Wagner fogta, nehogy a szél elkapja. Egyszer csak – meglehetősen közel a parthoz – a vihar a csónakot az ott állomásozó tutajok felé hajtotta. Rosti halálosan kimerülve felkiált: elvesztünk! De Wagnert nem hagyta el a lélekjelenléte. A grófnő láttára mély részvét fogta el. Míg a két evezős (Rosti és Zichy) legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett eltávolodni a tutajoktól, Wagner keresztezve társai tervét, megragadta a legközelebbi tutaj cövekét. A csónak így visszanyerte egyensúlyát, a zeneköltő pedig gyorsan átemelte a grófnőt a tutajra, hova maga is átugrott, társaira bízva az Ellida megmentését. A tutajokon át a partra jutottak, a mai Országház táján és zuhogó záporban, hosszas gyaloglás után beérek a városba. ... Wagner többet nem mutatott aztán kedvet a szigeti romok közt való ábrándozásra.*

1865-től, egészségi okokból, visszavonultan élt a Dunapentele melletti birtokán, Pálhalmán. De itt is tevékeny életet élt, elvonultsága nem jelentett elszigeteltséget. Tartotta a kapcsolatot Liszttel, Wagnerrel, gyakran ment rokonaival Karlsbadba, és több cikket is írt a fővárosi lapokba. A székesfehérvári püspökmegye anyakönyvének 1874. december 7-i bejegyzése szerint: *Barkóczy Rosti Pál úr,*

nőtlen, rk. közbirtokos nemes, dunapentelei lakos, 44 éves, a halál oka: vízkór, a gyógyás szentsége nélkül hunyt el.

A méltatlanul elfeledett Rosti Pál egész életében a fiatal-korában felállított ars poeticáját követte, miszerint: *A gyászos tizenkét évi időszakban, mely a szerencsétlen kimenetelű 1849-i eseményeket nyomon követi, kedves hazánkban minden nemzeti törekvés ... a bilincsekbe vert irodalom, a tudomány, a művészet volt azon egyedüli tér, melyen szeretett hazánkhoz való ragaszkodásunkat bizonyíthattuk, azon egyedülálló eszköz, melynek rendületlen fejlesztésével remélhettük, hogy a magyar nemzet gyarapodását ... sőt létét biztosítani fogjuk. E szomorú korszakban tehát minden magyarnak szent kötelezettségévé vált, megfeszített s ernyedetlen erővel e terek egyikén a haza javára működni.*

A cikk szerzője

Szabó Zoltán

Felhasznált irodalom

- Birly István (1863): Csónak-út Rotterdamtól Pestig. Pest, Landerer és Heckenast, 107 p.
- Hevesy István (1958): A magyar fotóművészet története. Budapest, Bibliotheca 244 p.
- Kincses Károly (1992): Rosti Pál 1830–1874. Kincses Károly tanulmánya az úti emlékezetek Amerikából hasonmás kiadásához. Budapest, Magyar Fotográfiai Múzeum & Balassi kiadó, 69 p.
- Papp Júlia (2008): Az ötödik album. Rosti Pál (1830–1874) Fényképi Gyűjteményének újabb példánya. Fotóművészet, LI. 2. pp. 118–127
- Rosti Pál (1858): Fényképi gyűjtemény melyet Havannában, Orinoco vidékén és Mexicóban tett utazása alatt készített Rosti Pál 1857–1858
- Rosti Pál (1861): Úti emlékezetek Amerikából. Pest, 1861. Kiadja Heckenast Gusztáv 200 p.
- Rosty Pál (1863): Úti vázlatok. In: Magyarhoni Földtani Társulat munkálatai, II. kötet (szerk. Szabó József), pp. 160–185
- Szabó Z. (2015): Eötvös Loránd a reneszánsz lelkiületű tudós. Magyar Geofizika, 56/4, 209–220